

Lynne Sharon Schwartz

Iskrena izpoved bralke

Redko me dnevni časopis pripravi do tega, da se zamislim nad svojim življenjem. Pred kratkim pa je neki prispevek v New York Timesu citiral kitajskega učenjaka, ki mu je "vera v budizem ... obrzdala lakoto po knjigah". Gospod Cha pravi: "Več brati je izguba. Bolje je ohraniti svobodnega duha in ne pustiti, da se razmišljanje drugih vmešava v tvoje lastno svobodno razmišljanje." Izrezala sem si njegovo trditev in jo položila na mizico ob postelji, poleg kupa knjig, ki sem jih brala ali nameravala brati ali za katere sem mislila, da bi jih morala prebrati. Izrezek je velik kakih pet kvadratnih centimetrov in skoraj brez teže, kup knjig pa je visok skoraj četrta metra in tehta kilogram ali dva. Vendar sta v popolnem ravnotežju. Tehtnica, na kateri se merita, sem jaz.

Leže v senci knjig razmišljam o svojih bralnih navadah. Jasnost in neodvisnost razmišljanja gospoda Chaja sta zavdanja vredni. Tudi jaz bi rada bila tako neodvisna, vendar nisem prepričana, da bi bil moj duh brez branja lahko svoboden ali da je "vmešavanje" pravi izraz za tisto, kar knjige delajo z njim. Zdi se mi, da je interakcija duha s knjigo nekaj bolj zapletenega. Ampak mogoče to samo dokazuje, kako zaslužjena sem. Če pustimo budizem ob strani, še ne obstajajo nikakršni Anonimni bralci, ki bi ti pomagali obrzdati to lakoto.

Na srečo nisem žrtev vseh vrst branja, zakaj obstaja jih mnogo, tako kot obstaja mnogo vrst ljubezni, ki niso vse zastrupljajoče. Obstaja čista in določna radovednost: kakšen bi bil pogled izraelskega Arabca na odraščanje v negostoljubni državi ali kdo je bila v resnici Albertine ali kako je, če si pri triindvajsetih letih izjemno nadarjen in zaljubljen in neozdravljivo bolan? Tedaj v branju ne iščemo ravno "vznesenosti", čeprav jo, na primer v *Arabeskah* Antona Shammaasa ali Keatsovih pismih, lahko tudi najdemo, ampak želimo zadovoljiti

duha. Ali manj določna radovednost: Kaj je antropologija, sem se nekoč spraševala – sama dejavnost, ne eksotični podatki, saj vsakdanje urbano življenje ponuja dovolj eksotičnih podatkov. Kako se lotiš preučevanja “človeka” ali “kulture”? Kako nagneš glavo, pod kakšnim kotom gledaš? Dovolj berem, da vidim, kako panoga deluje, to je z zbiranjem in rastjo, s sestavljanjem mozaika. Zbereš in sestaviš dovolj koščkov, potem stopiš korak nazaj in gledaš. Prepoznala sem vzorec in nehala.

Lahko beremo samo zaradi podatkov: oči švigajo sem in tja ter budno pazijo na ključne besede, in ko se te pojavijo, kakor rdeča luč na avtocesti, v trenutku obstanejo. Zaradi te vrste branja sem pustila podiplomski študij. Naj je še tako uporabno, ga ne občutim kot pravo branje, ampak bolj kot nakupovanje, brskanje po policah za takim in takim otenkom modre. Bila bi slaba in smešna znanstvenica, kakor diva, ki bi prepevala popevke v televizijskih reklamah, ali slaščičarski mojster, obsojen na makrobiotične obroke.

Jaz sem zasvojena s stvaritvami domišljije, in tudi če bi postala budistka, mislim, da se jim ne bi mogla kar tebi nič, meni nič odreči. Po vsem življenju, katerega boljši del sem prebila v knjigah, že ne. Pa je bil to res boljši del? Sem sama tako izbrala ali sem bila izbrana, potisnjena vanj kakor otroci, v katerih že zgodaj odkrijejo nadarjenost za violino ali balet, bejzbol ali gimnastiko, in jih za vedno privežejo k lokom in drogovom, kijem in telovadnim blazinam? Mi nismo poznali nobenih alternativ; nobene možnosti ni bilo, da bi jih odkrili. Izmed vsega tega branje ne prinaša velikanskih vsot denarja ali priznanja in tudi ne veselja ali tolažbe za druge. Marsičesa prebranega se niti ne spominjam.

Ob prezirljivih pripombah moje mlajše hčerke o *Billyju Buddu* sem se vneto postavila Melvillu v bran z govorom o spopadu med vladavino zakona, ki velja za vse, in posebnostmi posameznih primerov. Billy Budd je udaril višjega častnika, sem jo spomnila; po zakonu mora viseti. Pa vendar, pa vendar tega ne moremo kar tako pogoltniti ... sem končala v žaru protislovnosti. “Saj ga ni samo udaril,” je zamrmrala. “Ubil ga je.” Popolnoma sem pozabila, kar je bilo grozno. Pa vendar, sem se tolažila. Zapomnila sem si konflikt in Claggartovo mračno zlobo in Billyjev jecljavi govor in strašno resnobo kapitana Veree in čudaško naveličanost starega Danskerja – kako so se vsak po svoje vrtinčili in prerivali kakor plini v prvobitni praznini, se zlivali v neko posebno vsemirje, neko konfiguracijo dogodkov. Kaj ni bilo to dovolj? Ne povsem. Pomembno je tudi tisto, kar se zgodi. Kaj torej imam po toliko letih predavanja? Neki občutek, strukturo, vzdušje: nežni vonj Shakespeara, sveži vetrc Tolstoja, meseni zadah velikega Evripida. So vredni, da vanje investiraš življenje? Bi bil moj duh svobodnejši brez njih?

V resnici sem naredila nekaj neodločnih korakov proti svobodi. V zadnjih, približno petih, letih se mi je posrečilo, da nekaterih knjig ne preberem do konca. S samo kančkom slabe vesti vržem proč, kar me dolgočasi ali mi ne da tistega, kar si želim: ekstaze, transcendence, vznemirjenja skrivnostne povezanosti. Bolj kot kar koli drugega si namreč bralci želimo vznemirjenja, da bi

nas spreletal srh – čeprav srhljivk ne berem, vsaj takih ne, ki nosijo to oznako. Te niso vznemirljive; vznemirljiv je samo jezik.

Saj sem tudi prej kdaj odložila kakšno knjigo, seveda, vendar sem jo z občutkom krivde v temi vtihotapila nazaj na polico. To se mi je zdelo surovost najhujše vrste. Neki glas mi je skušal nekaj dopovedati, pa ga nisem hotela poslušati. Duhovna surovost. Od otroških let sem gledala na branje kot na nekaj svetega, zato je, kakor vsi zakramenti, dobilo tog obstret obveze. Moj vitez, ki sredi poti odvrže knjigo, morda izhaja iz iste desakralizacije kot opazno naraščanje števila ločitev, saj je tudi poroka zakrament in, potem ko ga sprejmeš, obveza. Veselje in dolžnost se iz dneva v dan bolj razmikata, kakor siamska dvojčka, ki ju ločujejo z mučno, vendar odrešilno operacijo: nikoli jima ni bilo namenjeno živeti v isti koži, lahko sta na pogled enaka, a njuni duši sta različni.

Kakor ljudje, ki se vnovič poročajo, torej vzamem v roke novo knjigo v dobri veri in z namenom, da jo bom spremljala, v dobrem in slabem, dokler naju zadnja stran ne loči, vendar ... neha biti zabavna. Druge, zanimivejše knjige oddajajo feromone. Na svetu je navsezadnje toliko čudovitih knjig. Zakaj zgubljeni čas z eno, ki ne ponuja novih radosti, ki me ne odpelje nikamor, kjer še nisem bila? Počutim se daleč od knjige v svojem naročju, podobno kot se odtujen mož ali žena počuti daleč od telesa poleg sebe in se sprašuje, zakaj sem tu, v tem položaju ali skupnosti? V zakonu človek upa, da bo ta občutek samo prehoden – morda obstajajo olajševalne okoliščine, čeprav te v zadnjem času očitno nimajo velike moči; v primeru knjige pa – zakaj ne bi zapustil in se pustil zapustiti?

To je povsem drugače od mojega idealizma pri dvajsetih, ko sem si želela prebrati vse samo zato, ker je bilo napisano, kakor pustolovci, ki plezajo na Mount Everest zato, ker je pač tam. Drugi ujetniki občutkov preprosto morajo poskusiti vse, kar je užitno, naj je še tako gnusno, ali vsako možno ljubezensko pozo, naj je še tako naporna. Le tako so prepričani, da so zares živeli. Nobeno doživetje ni šlo mimo njih, kot da bi bila izčrpanost merilo dobrega življenja.

Postopoma sem se znebila ali otrsela sindroma Mount Everesta. Knjižne police me še vedno dražijo in mučijo, vendar zdaj kakor ženska z bajalico vem, kje bo voda, in mi ni treba praskati po zemlji, ampak kopljem luknje samo tam, kjer bajalica vztrepeta.

Nedokončane in neprebrane knjige ginejo na mojih policah, nekatere kupljene zato, ker so prijatelji rekli, da jih moram prebrati (vendar so bili oni tisti, ki so jih morali prebrati), ali ker je bilo v njihovih kritikah toliko žara (vendar so mi bili vsi kritiki, tako kot je bil Priscilli vsi John Alden ali Roksani Cyrano; morala bi bila kupiti knjige kritikov). Druge so imele preprosto prelepe ovitke, da bi se jim mogla upreti. Dejansko postajam nezaupljiva do platnic, ki so oblikovane tako, da zbudijo poželenje – kakor izložba pri Bloomingdale's: kot da bi lahko dal nase tisto, kar bereš. Veliki francoski romani so nekoč izhajali v gladkih, sijočih rumenih ovitkih in pod pustimi uniformami z oznako Modern Library se je skrival najrazkošnejši plen.

Sem in tja vzamem te izobčenke s polic in kar tako, za vajo, polistam po njih, jih malo pobožam. Narahlo zaprašeno, zgubljeno patino imajo, kot ljudje, ki jih redko kdo objame ali ljubi, medtem ko njihove sosedo stojijo pokončno in samozavestno, saj jim je bilo dano poznanstvo in zaupnost. Žal mi je, ampak moje srce je otrdelo.

Sami sebi lahko pogledam v oči, ko zapuščam celo najbolj posvečene ali imenitne knjige, ampak vedno je tu še svet, ki mu je treba pogledati v oči, svet brez konca. Zamislim si scenarij: skupina pisateljev poseda in se pogovarja o poučnih knjigah, o velikih temah, recimo o človekovem boju z naravo, s smrtjo. Mogoče so pisateljice in razglabljuje o potrebi moških, da gledajo na vse kot na boj in obvladovanje. Ena se obrne k meni in reče: No, na primer *Moby Dick*?

O branju ne morem lagati. Ostanek svetosti je še vedno tu. To bi bilo tako, kot če bi veren kristjan lažno trdil, da je v stanju božje milosti. Zato zardim, priznam, da ga nisem nikoli do konca prebrala, in čeprav ostanejo vljudne, se po sobi razlezeta zatajevana zgroženost in neodobravanje (ali pa bi bilo mogoče, da se ženskam zdim drzna, nekakšna Emma Goldman branja?).

Leta dolgo sem se spraševala, kako je prijateljica, noro zaposlena v založbi, kjer vsak dan padajo predte rokopisi, ki naj bi jih pregledal čez noč, prebrala vsako knjigo, ki jo je kdaj kdo omenil. Fantastično izobrazena, sem mislila v svoji nedolžnosti, pa še hitra. Dokler me ni prešinilo, kot mogoče prešine otroka, ki nenadoma spregleda Miklavža: to ni mogoče. Laže. Ni me preplavilo ogorčenje, niti iz vrst zaupanja vrednih je nisem črtala. Preprosto: aha, tako se torej dela, koristen tok družabne komunikacije, kot nedolžna laž in enako lahko. Prebereš kritike in kar piše na zavihu ter pozorno poslušáš. Če si dovolj na tekočem, kdo ve?, se mogoče dokoplješ do nič manj verjetnega ali celo veljavnega kritiškega mnenja, kot če bi prebral knjigo. In kaj si navsezadnje zgubil? Samo dejansko doživetje, dolgo in počasno bivanje s knjigo, občutenje oblike besed, njihovo kotaljenje in prevračanje v ušesih.

Pa vendar, lagati o branju se zdi preveč tvegano, tako tvegano kakor reči, da si videl Boga ali pil mleko iz raja, če ga nisi – ob takšne vrste laži bi mleko iz raja, če bi ti ga kdaj ponudili, lahko zvozenelo.

Knjige tudi ne morem vreči stran. Veliko sem jih oddala in nekaj raztrgala na pol, ampak kakor pri vojskujočih se narodih je uničenje znak spoštovanja: sovražnik je sila, s katero je treba računati. Če pa vržeš knjigo proč, pokažeš prezir do duhovnega navora. Saj ne, da nisem poskusila. Med nekaj zavrženimi knjigami mojih hčerk, ki sem jih rešila in shranila, dokler ne bi našle rejniškega doma, je bila ena pregrozna, da bi smela preživeti. Vrnila sem jo v smeti, upiraje se potrebi, da bi izrekla nekaj poslovilnih besed. Ves dan me je preganjala misel nanjo, pomešano med piščančje kosti in koščice oliv. Najmanj petkrat sem jo vzela ven in spustila nazaj, kakor eksekutor s predsodki glede smrtne kazni. Nazadnje sem jo položila na vrhno polico, da mi je ne bi bilo treba gledati. Dosludna kazen. Ko bodo nekega dne moji otroci pregledovali moje stvari, bodo rekli: "Le zakaj je ohranila to nesrečno reč? Saj je ni mogla videti." "Oh, saj veste, kakšna je bila. Konec koncev je vendarle knjiga."

Ko sem začela, sem mislila, da mi bo branje spremenilo življenje ali me vsaj naučilo, kako ga živeti. Nekaj res nauči, veliko, vendar ne tistega, kar sem naivno pričakovala. Sredi dogajanja drobci modrosti iz knjig ne pomagajo. Če ni knjiga nikoli uničila nobenega dekleta, ga tudi rešila ni nobena. (Se manj uporabno je zgledovanje po literarnih junakih. Najboljši med njimi tavajo v zmedenosti in slabo končajo: prav zaradi tega si je bilo njihovo življenje vredno izmisliti. Bralci smo tisti, ki imamo svetovalno vlogo. Stori to, stori ono, jim govorimo. Ne pozabi odposlati tistega pisma, ne vstopaj v tisto letalo. Loči se od njega, poroči se z njo, ozri se čez ramo, za božjo voljo! Ampak brez koristi.)

Kaj je bil torej namen? Ne kopičenje znanja, saj vsebine knjig pozabim. Gotovo ne zabijanje ali, kot pravijo nekateri, "ubijanje" časa. Zakaj ubijanje je, da tako rečem, prehitevanje. Čas "ubijemo", da preskočimo njegovo truplo in pohitimo k naslednjemu dogodku, čeprav samo k večerji. Po večerji pa ugotovimo, kakor Macbeth, da moramo še malo ubijati, do naslednjega dogodka. Očitno so dogodki samo bolj dramatično sredstvo za ubijanje. Tisto, na česar prihod med ubijanjem časa čakamo, je smrt, edini dogodek, ki nas lahko odreši bremena preživljanja časa. Ubijanje časa je za življenje nekaj takega, kot je hitro branje Evelyn Wood za branje, kot je šprint v primerjavi z zložno hojo, med katero lahko opazuješ okolico. Cilj je končati zadevo, ne imeti nič več opraviti s tem. (Hitro branje pravzaprav sploh ni branje, ampak so to očesne vaje.)

Druga stran ubijanja časa je divjanje naokrog, gibanje in delo, zato da bi čutili, da smo vsak trenutek dejavno, samozavestno "preživeli" – preprosto še en spopad z umrljivostjo. Branje je tudi dejavnost trenutka; minulo branje je enako otipljivo kot lanski sneg. Toda za razliko od klasičnih dejavnosti trenutka, plesa ali športa ali seksa – gibanja skozi faze – pri branju telo miruje. Branje pravzaprav uči najprej in predvsem, kako dolga obdobja mirno presedeti in se neposredno upreti času. Vsa dinamika je znotraj. Duh je tisti, ki dela piruete, skače za žogo, objema in trepeti. Na zunaj smo povsem nedejavni.

Strmimo v znake na papirju, ki jih je tja postavil stroj, in jih prepoznavamo kot besede. Vsaka pomeni nekaj posebnega, vendar jih ne beremo, ne moremo brati kot take, razen v prvih dneh, ko se jih učimo. Ponujajo se v skupinah s celotami, ki so večje kot vsota delov. Kot nečloveške skupine se posamezni člani obnašajo v odnosu do svojih tovarišev: vsaka beseda predstavlja vidike same sebe, prilagojene okoliščinam, pojasnjuječ nekatere konotacije in spreminjajoč druge. Tudi njihova razvrstitev se mora spremeniti. Ta ali ona beseda bo odigrala ključno vlogo tu, podporno tam in bô imela ob vsakem naslednjem nastopu večjo težo in bogatejše odtenke. Vse to dojemamo hitreje od hitrosti svetlobe, ki nam pada na knjigo; komaj se zavedamo, da zaznamo valenco, določimo vlogo in položaj vsake besede, ko leti mimo, ter ji dodelimo mesto v združbi.

Še pomembneje: ti s črnim zapisani znaki sprožajo gibanje, ponujajo celo iluzijo, da vsebujejo čustva, v resnici pa smo mi tisti, ki prispevamo čustva. Vendar so bila tudi vnaprej tam, v pisalnem stroju. Kakšna mojstrovina transmisije: čustvena moč knjige brez mesta bivanja varno prehaja od pisatelja

k bralcu, ne da bi jo pokvarili tisk in vezava in transport, obnovljena in dostopna, kadar koli jo odpremo.

Semiotika je podrobno pojasnila te čudeže; celo to, da jim rečemo čudeži, zveni domiselno. Navsezadnje večina estetskih doživetij sloni na prenašanju prek neživega medija. Kaj je slikanje drugega kot olje, razmazano po platnu, kaj je komorna glasba drugega kot loki, ki jih vlečemo po strunah? Z branjem pa ni tako. Nobenega čutila ni, na katero bi se besede prilegale kot rokavice, tako kot se slike prilegajo očesu ali glasba ušesu. Preden besede najdejo svoj zmuzljivi cilj, preden prikazen, ki jo imenujemo "pisatelj", najde bralca, se dogajajo zapletene živčne transakcije.

Zakaj v knjigi, kakor koli je odmaknjena v času in kraju, se skriva domišljjsko bitje, tisti manjkajoči člen, ki ga ni še noben bralec nikoli videl. Bralci se zbirajo, da bi videli pisatelje, da bi spoznali človeka, ki jim daje užitek; morda tudi odjemalci telefonskega seksa hrepenijo po tem, da bi spoznali dobaviteljice. Vendar bi bili zagotovo razočarani. Pisatelj "v živo" ni nič bolj glas iz ozadja knjige kot si nas uslužbenka, ki mrmra opolzlosti, želi vznemirjati v resničnem življenju. Tako kot lastnica telefonskega glasu se je tudi pisatelj rodil iz naše domišljije. Ob branju knjige si ustvarimo njegovo podobo, ki ima nekakšno življenje, vendar nikoli v telesu osebe, ki nosi njeno ime.

Če se knjige zgodijo zaradi nas, se tudi mi zgodimo zaradi knjig. Branje nas uči dojemljivosti, Keatsove negativne sposobnosti. Uči nas sprejeti, molče in pozorno, glas, ki ga imamo v lasti samo začasno, na posodo. Govorka se posoja in mi delamo isto, vzajemna in mimobežna izmenjava, kakor ljubezen. Vendar je branje, drugače kot ljubezen, čisto početje. Ničesar drugega nam ne bo dalo kot očaranost srca. In kot se navadimo sprejemati knjige v tišini in pozornosti, se lahko tudi navadimo sprejemati svet, ki ga imamo prav tako samo začasno, ki tudi očara srce.

Branje daje kontekst za doživetja, brez konca kontekstov. Ne da bomo kaj bolje vedeli, kaj storiti, ko pride čas, ne bo pa nas ujelo nepripravljenih ali sredi praznine. Ko bomo stari in ne bomo imeli ničesar več in bomo doumeli ničevost dejstva, da smo imeli, in obžalovanja izgube, vendar bomo ostali ujeti v ničevosti in obžalovanju, pritiskaje si vso to gnilobo na srce v grotesknem, divjem objemu, bomo mogoče pomislili: Kralj Lear – to se je nekoč že zgodilo. Nisem na nepopisanem terenu, zdaj je prišel moj čas za veliko procesijo.

Kot otrok toliko življenja preživiš za druge. Učiš se, kar oni hočejo, in njim na ljubo razkazuješ svoje znanje. Vse moje branje v otroštvu, za zaprtimi vrati, sede na postelji, medtem ko se je okrog mene spuščala tema, je bilo dejanje upora. To, in samo to sem storila zase. To je bil način, da sem naredila svoje življenje res svoje.

Prevedla Maja Kraigher